

*Istraživanja*Pregledni članak
316.334.3**Politička kultura i rat u Hrvatskoj i
Bosni i Hercegovini**

MIROSLAV VUJEVIĆ*

Sažetak

Autor upozorava na poslovičnu složenost Jugoslavije i neadekvatnost njezina političkog ustroja, ističući kako se sastojala od šest republika, pet naroda, četiri jezika, tri vjere, dva pisma i jedne partije. Zbog toga je subjektivne orijentacije njezinih naroda nisu podržavale, pa se nakon prvih višestranačkih izbora Jugoslavija raspada. Srbi i Crnogorci su je podržavali i zbog nedostatka demokratske političke kulture započinju rat za očuvanje Jugoslavije. Obilježja političke kulture naroda na ovim prostorima dovela su do ovog rata, odredila njegovu vrstu, tijek i intenzitet. Zbog nacionalne identifikacije s Jugoslavijom i nedovoljne demokratske političke kulture Srbi i Crnogorci započinju rat za prostor Hrvatske i Bosne i Hercegovine.

Agresori su istočnog civilizacijskog kruga, govore srpski, pišu ćirilicom, ple-menskog su kulturnog modela, žele živjeti u Jugoslaviji i velikoj Srbiji koje bi bile socijalistički ustrojene i podaničkog su tipa političke kulture. Žrtve su pripadnici zapadne civilizacije, katoličke i muslimanske vjere, govore hrvatski (hrvatskosrpski), pišu latinicom, zadržnog su kulturnog modela i participativnog tipa političke kulture.

U jeku osvajačkog rata Srba i Crnogoraca u Bosni i Hercegovini izbijaju dva građanska rata: (1) rat između Muslimana i Hrvata i (2) rat između Muslimana i Muslimana. Sudionici u ovim ratovima su za državu Bosnu i Hercegovinu, ali se razlikuju u tome kako bi ona trebala biti politički ustrojena. Muslimani su željeli unitarnu Bosnu i Hercegovinu, Hrvati žele da to bude složena država, dok su Srbi protiv bilo kakve Bosne i Hercegovine kao zasebne države.

Prirodnoznanstvene su spoznaje pokazale da se čovjek bitno razlikuje od svih živih bića po tome što je slabo opskrbljen "prirodnim sredstvima" borbe za opstanak. Međutim, čovjeka obilježava "prirodna sposobnost za kulturu i kulturna sposobnost da se razvija ljudska priroda" (Šupek, 1981., 149). "Kao što je prvi živi organizam bio skok iz fizike i kemije u biologiju, tako je očovječenjem primata izvršen skok iz biologije u kulturu... S čovjekom počinje kulturna evolucija" (ELZ, 1966., 710).

*Miroslav Vujević, redovni profesor Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu na predmetu Metode istraživanja.

S čovjekom se prirodni mehanizam evolucije zaustavlja, ne nastaju nove vrste više prilagodbe (Gadamer, 1978., 143). Prema tome, čovjekova je evolucija rezultat kulturnog razvitka, a ne bioloških promjena. Čovjek ima i mora zadovoljavati biološke potrebe, ali on to ne čini po jedinstvenom biološkom programu, pa istu biološku potrebu u različitim kulturama zadovoljava na različite načine. Čovjek stječe različite kulturne potrebe. Po kulturnim potrebama pojedinci se razlikuju unutar iste kulture. Isto tako postoje razlike među kulturama. Prema tome "na kulturu se sa svim njenim raznolikostima može gledati kao na sveukupnost odgovora — uspjelih i neuspjelih, na fundamentalne potrebe, na potrebe ljudskih grupa, личности, na potrebe koje niču u sferi društvenog bića ljudi i u sferi njihove društvene svijesti koja prouzrokuje to biće" (Sokolov, 1976., 101).

Kultura je sveukupno stvaralaštvo čovjeka koje nije rezultat fiziološkog automatizma (Kroeber, 1963., 61). Čovjek je političko biće, njegovo političko ponašanje nije rezultat nasljednog automatizma. Zato samo uz pomoć biologije i psihologije nije moguće objasniti ponašanje ljudi. To što znamo da ljudi imaju ruke, mozak, određeni kvocijent inteligencije, određeni kapacitet pamćenja... malo nam može pomoći da znamo koje će vrijednosti odabrati, kojoj će političkoj stranci pripadati, hoće li biti religiozni, kojoj će religiji pripadati, na kojoj će strani ratovati... Zato unutar jedinstvenog ljudskog roda postoje različiti oblici političkog ustrojstva, opredjeljenja, mišljenja, vjerovanja, ponašanja... Ljude nije moguće razumjeti bez poznavanja njihove kulture. Isto tako nije moguće objasniti političko ponašanje bez poznavanja političke kulture.

Politička kultura je sve ono što je čovjek stvorio, a što je vezano uz njegov politički život. U nju spada svaki oblik ustrojstva države i njezinih institucija, a i ljudi sa svim osobinama koje su stekli i koje mogu utjecati na život u političkoj zajednici. Međutim, politička se kultura obično shvaća u užem značenju, pa se kaže da "ona osigurava subjektivnu orijentaciju u politici" (Verba, 1965., 513). Ako subjektivne orijentacije ljudi nisu u stanju podržati politički sustav, šanse za uspjeh sustava postaju minimalne (Almond, Verba, 1963., 498).

Verba (1965.) ukazuje na četiri dimenzije političke kulture u smislu subjektivne orijentacije:

1. Nacionalna identifikacija
2. Politička identifikacija
3. Identifikacija s političkom vlašću i
4. Politička participacija

Prije višestranačkih izbora Jugoslaviju obilježava šest republika, pet naroda, četiri jezika, tri vjere, dva pisma i jedna partija. Nakon tih izbora ona se raspada, jer je subjektivne orijentacije većine njezinih naroda nisu podržale. Slovenci, Hrvati, Muslimani i Makedonci nisu podržali Jugoslaviju u (1) nacionalnoj identifikaciji, (2) političkoj identifikaciji i (3) u identifikaciji s njezinom političkom vlašću. Srbi i Crnogorci su podržavali Jugoslaviju

u svim dimenzijama političke kulture, pa je zbog nedostatka demokratske političke kulture silom pokušavaju očuvati. Tako izbija rat kojemu vrstu, tijek i intenzitet u znatnoj mjeri određuje politička kultura sudionika u ratu. Posebno ćemo se osvrnuti na povezanost političke kulture s ratom u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini.

1. Politička kultura i rat u Hrvatskoj

Najprije ćemo odrediti sudionike rata u Hrvatskoj. Potom ćemo pokušati odrediti njihovu političku kulturu s obzirom na svaku njenu dimenziju, te procijeniti njihov utjecaj na rat i ratna zbivanja u Hrvatskoj. Rat je oružani sukob između društvenih skupina. U Hrvatskoj su ga započeli Srbi uz pomoć JNA, Srbijanaca i Crnogoraca, pa se u hrvatskom Domovinskom ratu mogu identificirati sljedeće skupine kao sudionici:

1. Hrvati
2. Srbi u Hrvatskoj
3. JNA
4. Srbijanci iz Srbije i
5. Crnogorci

1.1. Nacionalna identifikacija sudionika u ratu

Verba kao državljanin SAD nacionalnu identifikaciju definira u skladu sa situacijom u kojoj se nalazi, pa je izjednačuje s identifikacijom s državom. U Europi, pa i na Balkanu, države se pretežno zasnivaju na nacionalnom načelu, tako da ono što Verba naziva nacionalnom identifikacijom osim identifikacije s državom — domoljublja, uključuje i rodoljublje. Prema tome, nacionalna identifikacija u Europi uključuje identifikaciju s državom i s narodom, a izražava se kroz domoljublje i rodoljublje.

Europske države najčešće dobivaju ime po matičnom narodu. Svaki narod ima svoju kulturu, jezik i povijest, pa svaki teži i političkom subjektivitetu (vlastitoj državi) koji narodu osigurava opstojnost, identitet i razvitak. U toj težnji brojni narodi u različitim povijesnim razdobljima nisu imali sreću. Neki su nestali, neki još nemaju svoju državu, a neki koji imaju svoju državu u velikom broju ne žive u matičnoj državi. To je bio, jest i bit će razlog mnogim ratnim sukobima. Ti su sukobi nastali zbog raskoraka u nacionalnoj identifikaciji između domoljublja i rodoljublja. Takvi se sukobi mogu izbjeći jedino usklađivanjem domoljublja i rodoljublja.

Hrvati su od dolaska na Balkan u sedmom stoljeću do 1102. godine imali svoju državu. Potom su do 1918. živjeli u zajedničkoj državi s Mađarima i Austrijancima. U tom razdoblju nisu izgubili elemente državnosti, ali su bili pod velikim pritiskom germanizacije i mađarizacije.

Zbog toga su Hrvati htjeli izaći iz te "tamnice naroda", pa i prije raspada Austro-Ugarske Monarhije zajedno sa Slovincima i Srbima proglašavaju državu koja se priključuje Srbiji. Novonastala država dobiva naziv Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca. U toj državi Hrvati gube sve elemente državnosti (Sabor), a Srbi, Hrvati i Slovenci proglašavaju se plemenima istog naroda. Tako se provodila unitarizacija (srbizacija), negiranjem kulturnog identiteta potiskivalo se rodoljublje. Hrvati se tome opiru, ali njihov otpor u parlamentu završava ubojstvom hrvatskih predstavnika u beogradskoj skupštini. Kralj Aleksandar se nadao da će probleme nacionalne identifikacije riješiti uvođenjem diktature i promjenom naziva države. Međutim, promjenom imena Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca u Kraljevinu Jugoslaviju nisu se riješili problemi nacionalne identifikacije u višenacionalnoj državi kakva je bila Jugoslavija.

Hitler je za 12 dana uspio razoriti Jugoslaviju zbog neriješenih nacionalnih problema, a osvojene prostore pokušao je stabilizirati osnivajanjem nacionalnih država. I pored toga, veći dio hrvatskog naroda u tim uvjetima nije prihvatio Nezavisnu Državu Hrvatsku, već se u znatno većem broju od bilo kojeg naroda bivše Jugoslavije pridružio antifašističkoj koaliciji. Za to je bio trostruko motiviran: (1) antifašizmom, (2) obećanjem da će obnovljena Jugoslavija riješiti probleme nacionalne identifikacije i (3) motivom za rješavanje socijalnih problema (Vujević, 1995.).

Umjesto nacionalnih i socijalnih sloboda, nakon rata, uslijedila je "diktatura proletarijata". Pod krinkom "bratstva i jedinstva" potiralo se sve nacionalno. Nacionalna identifikacija mnoge je odvela u smrt, zatvor i emigraciju, a organizirani politički pokušaji te vrste ("hrvatsko proljeće" 1971.) završili su slomom.

Tako se neko vrijeme socijalizam održavao, ali se nije mogao stabilizirati, te je moralo doći do promjena. Jednopartijski politički sustav mijenja se u višestranački. Na prvim višestranačkim demokratskim izborima u Jugoslaviji građani se odlučuju za stranke čiji program vodi nacionalnom oslobođenju i građanskim slobodama. Demokratskim odlučivanjem u parlamentu jugoslavenske republike Slovenija, Hrvatska, Bosna i Hercegovina te Makedonija proglašavaju se nezavisnim državama. Sve osim Bosne i Hercegovine su nacionalne države koje nose ime matičnog naroda.

Demokratski procesi koji dovode do formiranja novih država na prostoru bivše Jugoslavije pokušavaju se zaustaviti ratom. Započinje ga JNA u Sloveniji pod izlikom zaštite zapadnih granica. Potom su se na poticaj iz Beograda Srbi iz bivše Vojne krajine pobunili protiv samostalne Hrvatske. Srbi iz tih područja masovno su se uključili u borbu protiv samostalne Hrvatske. Više je razloga tome, a među najvažnijima su: (1) duga povijesna instrumentalizacija krajiških Srba od strane tuđinske vlasti u potiranju nacionalne ideje u Hrvatskoj, (2) politička indoktrinacija u duhu "jugoslavenskog socijalističkog patriotizma", (3) plemenskom kulturom potencirano rodoljublje (Tomašić, 1993.) i (4) pravoslavlje.

Na području bivše Vojne krajine živi manje od četvrtine Srba u Hrvatskoj. Vojna je krajina područje Hrvatske koje je bilo na turskoj granici s posebnim vojničkim poretom. Nastavale su je uglavnom pridošlice. "Pridošlice uglavnom Vlasi, uživali su 'vlaška prava' i opirali se ekonomskoj i političkoj zavisnosti o hrvatskim feudalcima. Otklanjajući feudalnu vlast, otklanjali su hrvatsku državnu vlast, jer su jedino tako mogli sačuvati stečena zemljišta, protivno tadašnjem pravnom poretku." (ELZ, 1969., 650/1) Od 1578. godine Vojna je krajina pod stranom vlašću. Razvojačena je 1873., ukinuta 1881. godine. Prema tome, žiteljima Vojne krajine koji su pretežno bili Srbi (Vlasi?) reintegracija s Hrvatskom povezana je s gubitkom "vlaških prava". To negativno djeluje na nacionalnu identifikaciju Srba s Hrvatskom državom putem domoljublja, a rodoljublje ih usmjerava prema srbijanskom narodu u Srbiji.

U Jugoslaviji Srbi u Hrvatskoj dobivaju nacionalnu identifikaciju kroz domoljublje i rodoljublje. Zbog toga su je rado prihvatili i podržavali. Kao dobri čuvari Jugoslavije podržavani su mnogim povlasticama. Stoga nije čudo što su u većoj meri pali pod utjecaj političke indoktrinacije o jednom narodu s tri imena, potom indoktrinacije u duhu "jugoslavenskog socijalističkog patriotizma". Proglašenjem samostalne države Hrvatske Srbi u Hrvatskoj ostaju izvan Jugoslavije koju su tako željeli, gube povlastice koje su iz toga proizlazile, odvajaju se od srpskog naroda s kojim su vezani snažnim rodoljubljem koje je potencirano plemensko-stočarskim kulturnim modelom (Tomašić, 1993.) i pravoslavnom vjerom. Tomašić tvrdi da je u Srba zastupljeniji stočarsko-plemenski kulturni model, a u Hrvata ravničarsko-zadružni. Zbog toga je u Srba u nacionalnoj identifikaciji naglašenije rodoljublje, a u Hrvata domoljublje.

Budući da ima mišljenja koja čvršću vezanost kulturnih modela uz hrvatski i srpski narod osporavaju (Županov, 1993.), iznijet ćemo neke činjenice koje na tu povezanost ukazuju. Srpska riječ "porodica" i hrvatska riječ "obitelj" označavaju isto. U riječi porodica naglašava se rodbinska povezanost, a u riječi obitelj naglašava se prostorna povezanost po mjestu obitavanja, življenja. Srpska riječ "otadžbina" i hrvatska riječ "domovina", također označavaju isto. Međutim, srpska je izvedena od riječi otac i ističe rodbinsku povezanost, a hrvatska je izvedena od riječi dom naglašavajući prostornu povezanost. I u označavanju rodbinskih odnosa srpske riječi ukazuju na veću snagu tih relacija. Stričeva sina Hrvati zovu "rođak", a Srbi "brat od strica". U definiranju državnih granica Hrvati se pozivaju na zemljopisne, povijesne i politički definirane granice (na granice prije ulaska u Jugoslaviju, avnojevske granice stvorene u Jugoslaviji), dok Srbi i tu polaze od rodbinskih kriterija izjavljujući: "Srbija je tamo gdje žive Srbi". Razlika u nacionalnoj identifikaciji dovela do je rata u kojem Srbi napadaju Hrvatsku kako bi zaštitili "ugroženu braću", a Hrvati brane "lijepu našu".

I pravoslavna crkva je djelovala u smjeru slabljenja srpskog rodoljublja i hrvatskog domoljublja kod Srba koji žive u Hrvatskoj. Pravoslavna crkva je

autokefalna, a pravoslavna crkva u Hrvatskoj imala je, i još uvijek ima, sjedište u Beogradu. Prema tome, pravoslavnim vjernicima u Hrvatskoj koji su uglavnom srpske nacionalnosti, zbog slabog hrvatskog domoljublja i u vjerskim pitanjima važnije je nacionalno povezivanje od načela autokefalnosti pravoslavne crkve. A pravoslavna crkva u Srbiji načelo autokevalnosti tumači tako što smatra da država Srbija treba obuhvaćati sve prostore koje obuhvaća Srpska pravoslavna crkva sa sjedištem u Beogradu.

Osamostaljivanjem Hrvatske u njezinim avnojevim granicama Srbi u Hrvatskoj upali su u krizu nacionalnog identiteta. U opredjeljivanju između domovine Hrvatske i otadžbine Srbije mnogi su se Srbi opredijelili za otadžbinu Srbiju, protiv osamostaljivanja Hrvatske i za pripajanje dijelova Hrvatske Srbiji. U tome su dobili podršku od svih Srba, a najveću su imali od Srpske pravoslavne crkve.

Na hrvatsku odluku o osamostaljenju koja je donesena u demokratski izabranom Saboru, Srbi u Hrvatskoj odgovaraju oružanom pobunom, bez pokušaja ostvarivanja svojih interesa političkim sredstvima. Takva reakcija je u skladu s njihovim plemensko-stočarskim kulturnim modelom. Kao ratnici u Vojnoj krajini, lakše posežu za oružjem. I u vrijeme mira Srbi su pokazivali znatno veći interes za vojničkim zanimanjima, što se vidjelo iz većeg broja oficira, milicionera, carinika, studenata općenarodne obrane...

Zanimljivo je da u Srbiji vojna odjeća predstavlja narodnu nošnju. S tim je u svezi atentat na hrvatske zastupnike u beogradskoj skupštini 1928. godine, a i poznata izjava srbijanskog predsjednika Miloševića: "Ako ne znamo da radimo, znamo da se bijemo." U skladu s tim je i činjenica da je u vrijeme raspada Jugoslavije cjelokupno naoružanje te militantne države bilo pod srpskom kontrolom, uključujući i naoružanje Teritorijalne obrane, iako je Teritorijalna obrana osnovana s ciljem da do toga ne dođe.

Nakon "balvan revolucije" u Hrvatskoj u rat se uvlači JNA, najprije pod izlikom sprječavanja etničkih sukoba, a potom se otvoreno stavlja na stranu srpskih pobunjenika. JNA je uvijek bila prosrpska, a ulaskom u rat postala je čisto srpska, jer su pripadnici drugih naroda napuštali tu armiju, a regruti osim srbijanskih i crnogorskih u nju nisu dolazili. Tako je armija imenom jugoslavenska, ciljem srpska, strukturom postala srpskocrnogorska. Napadom JNA na Vukovar, osobito napadom na Dubrovnik, postalo je očitim da je cilj te armije okupacija hrvatskih teritorija, a ne sprječavanje etničkih sukoba.

Nacionalna identifikacija JNA je s obzirom na rodoljublje srpska, a s obzirom na domoljublje jugoslavenska. Iako je po svojoj strukturi srpskocrnogorska, svoje domoljublje proširuje na cijelu Jugoslaviju s mogućim izuzimanjem Slovenije u kojoj nema Srba. JNA se ne odriče prostora bivše Jugoslavije, jer je znala da joj Srbija i Crna Gora ni približno ne može osigurati tako privilegirani položaj kakav je imala u Jugoslaviji. I cijela Jugoslavija je imala problema u održavanju tako velike i tehnički opremljene armije. Zato je njezina prostorna identifikacija bila znatno veća

od one koja proizlazi iz etničke raspostranjenosti onih koji su je sačinjavali.

Kada se zbog međunarodnog pritiska JNA trebala povući iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine, ona je to samo prividno učinila ostavivši pobunjenim Srbima materijalne rezerve, naoružanje, vojnike i starješinski kadar. Osim toga, pobunjenim Srbima u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini pridružuju se "dobrovoljci" iz Srbije i Crne Gore. Prema tome, Srbijanci iz Srbije i Crnogorci iz Crne Gore sudjeluju u ratu u Hrvatskoj najprije kroz JNA, a potom preko "dobrovoljačkih" postrojbi. Uključivanje Srbijanaca u ratne operacije u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini motivirano je i prenatlaženim rodoljubljem koje granice domoljublja pomiče izvan granica srpske države. Zato se oni po domoljublju izjednačuju s bivšom Jugoslavijom ili Velikom Srbijom.

Crnogorci, međutim, nisu jedinstveni u nacionalnoj identifikaciji s obzirom na rodoljublje. Jedan se dio izjašnjava kao Srbi, a drugi dio kao Crnogorci. To se, dakako, odražava i na domoljublje, pa se jedan dio izjašnjava za samostalnu crnogorsku državu, a drugi se dio želi pripojiti srpskoj državi. Oni koji se žele pripojiti Srbiji različito vide srpsku državu. Jedni je vide kao Jugoslaviju, pa se oni po domoljublju identificiraju s Jugoslavijom, a drugi je vide kao Veliku Srbiju pa se po domoljublju identificiraju sa Srbijom. Stoga se u srpsko-crnogorskom dijelu bivše Jugoslavije zadržao naziv Jugoslavija. Između ostalog, naziv Jugoslavija pomaže da se bez većeg otpora regrutiraju vojnici za rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini kako bi "oslobodili" dijelove Jugoslavije ili Velike Srbije.

Prema tome, raspad Jugoslavije uzrokovan je razlikama u nacionalnoj identifikaciji naroda koji su je sačinjavali, a rat je uzrokovan plemensko-stočarskim kulturnim modelom Srba koji su probleme nastale prilikom raspada Jugoslavije odlučili rješavati u skladu sa svojom ratničkom tradicijom. Zbog toga su Srbi u Hrvatskoj relativno lako započeli ovaj rat u koji su se i drugi sudionici s ratničkom tradicijom prilično lako uključivali na strani koju je odredila njihova nacionalna identifikacija, zasnovana pretežno na rodoljublju.

Nacionalna identifikacija Hrvata s obzirom na domoljublje i rodoljublje upućivala ih je na samostalnu državu Hrvatsku, pa je normalno da su je proglasili kad im se za to pružila prilika. Tome su se uz podršku Srbije i JNA oružano suprotstavili Srbi u Hrvatskoj, koji su se po domoljublju identificirali s Velikom Srbijom i Jugoslavijom. Zato je pobuna Srba u Hrvatskoj motivirana željom da se sruši hrvatska država i sačuva Jugoslavija. Ako to ne bi bilo moguće, onda je trebalo raditi na Velikoj Srbiji grabljenjem što više hrvatskog teritorija, pravdajući to ugroženošću Srba u Hrvatskoj. I tako je došlo do toga da je oko 4% "ugroženog" srpskog stanovništva u Hrvatskoj koji žive na prostoru bivše Vojne krajine okupiralo oko 25% hrvatskog teritorija.

Tablica 1: Pregled nacionalne identifikacije sudionika rata u Hrvatskoj

Sudionici u ratu	Domoljublje	Rodoljublje
Hrvati	Hrvatska	Hrvatsko
Srbi u Hrvatskoj	Hrvatska Velika Srbija Jugoslavija	Srpsko
JNA	Jugoslavija Velika Srbija	Srpsko
Srbijanci u Srbiji	Srbija Velika Srbija Jugoslavija	Srpsko
Crnogorci	Crna Gora Velika Srbija Jugoslavija	Crnogorsko Srpsko

JNA se otvoreno priključila pobunjenim Srbima protiv hrvatske države, radi očuvanja Jugoslavije. Srbijanci i Crnogorci su se priključili pobunjenim Srbima kroz JNA, a potom slanjem dobrovoljaca i logističkom potporom. Svi su vojni stručnjaci predviđali da se nenaoružana Hrvatska neće održati niti nekoliko tjedana. Međutim, Hrvatska je pružila iznenađujući otpor, “suočena s agresijom države utemeljene na plemenskom modelu — bila je prisiljena suprotstaviti napadaču isti model i vrijednosni sustav” (Županov, 1993., 949). Ne poričući prisustvo plemenskog modela u hrvatskoj kulturi htjeli bismo istaknuti da je ponašanje Hrvata u Domovinskom ratu više određeno “situacijskim faktorima”, nego sličnostima u kulturnom modelu, tako da su razlike u plemenskoj kulturi između Hrvata i Srba veće nego što se može zaključiti iz ponašanja u ovom ratu.

Međutim, bitna je razlika u položaju agresora i žrtve, a i u ponašanju je velika, što se vidi iz opsega ubijanja, protjerivanja, razaranja i pljački, osobito odnosa prema pljački. “Plen je bio jedna vrsta privrede brdskih plemena... Privrede, kojoj su alatke bile puške i nož... U njemu sudeluje celo bratstvo, selo ili pleme... U plen su ušli najbolji ljudi i time se hvalili. Ni danas ne smatraju da je to bilo nečasno za onda.” (Vukosavljević, 1962., 213-215)

Odnos prema pljački ostao je isti i u ovom ratu što se vidi iz opisa srpskog novinara Nebojše Jevrića: “Što se mene tiče ja ne samo da mislim da u pljačkama na frontu nema ništa loše: glavna privredna grana u vojnim krajinama i Crnoj Gori je uvijek bila pljačka, nikad se nije govorilo krađa konja nego plijen konja, nikad krađa ovaca nego udar na ovce..., te su pljačke mnoge od naših predaka od gladi spasile. Dakle, ne samo da mislim kako u ratnoj pljački nema ništa loše, nego sam i sam u njima učestvovao...” (*Danas*, br. 509, 1991., 9-10). Dakako, i na hrvatskoj strani bilo je pljačke, ali je sigurno bilo znatno manje, a posve je sigurno da pljačka u Hrvatskoj ne predstavlja društvenu vrijednost.

Na razlike u kulturnom modelu između Srba i Hrvata ukazuje i slika prognanika u ovom ratu. Hrvatski prognanici su pod prijetnjom smrti napuštali svoje domove sa zavežljajem u ruci nadajući se i želeći da se u njih vrate. Srpski "prognanici" odlaze i odnose sve što se ponijeti može, a što ne mogu ponijeti ruše i pale. Oni odlaze i pored toga što ih vlast poziva da ostanu i što im jamči sigurnost. Oni odlaze i kad im međunarodne snage garantiraju sigurnost (Sarajevo). Mnogi odlaze zbog nedjela koja su učinili i pritisaka svojih vođa, ali i nedjela i pritisci posljedica su plemensko-stočarskog mentaliteta, kao i njihov odlazak.

1.2. Politička identifikacija sudionika u ratu

Nacionalna identifikacija odgovara na pitanje "koja je moja država", a politička identifikacija traži odgovor o vrsti države. Prema tome, politička identifikacija vezana je uz stranačku identifikaciju. Sve dok nisu riješeni problemi nacionalne identifikacije, problemi vezani uz političko ustrojstvo države potiskuju se u drugi plan (Verba, 1965., 533). Verba je do tog zaključka došao na osnovi analize situacije u mnogim zemljama. Tome u prilog ide i sadašnja situacija u Hrvatskoj.

Hrvatska se nalazi u ratu za očuvanje nacionalne identifikacije. Zato gotovo sve političke stranke imaju program borbe za nacionalno oslobođenje i u nazivu ističu nacionalnu identifikaciju. One stranke koje su imale bolje razrađen program borbe za nacionalnu nezavisnost dobile su veću podršku na izborima. One koje to nisu imale, ostale su marginalne političke stranke. Iako je bit političkih stranaka u političkoj identifikaciji, podršku na izborima u Hrvatskoj dobile su stranke s najboljim programom nacionalne identifikacije. Što se rat više bliži kraju, dolazi do boljeg političkog profiliranja stranaka i veće političke diferencijacije koja će omogućiti bolju političku identifikaciju građana, što će znatno pridonijeti razvitku pluralističke demokracije u Hrvatskoj.

Unatoč tome što je ratnim prilikama stranački život bio zasićen nacionalnom identifikacijom, postojale su razlike u političkoj identifikaciji sudionika u ratu, koje su mogle utjecati na rat u Hrvatskoj. Hrvati su se manje identificirali sa socijalističkom političkom orijentacijom od drugih sudionika u ratu. U Hrvatskoj je prije došlo do višestranačkih izbora na kojima su komunisti izgubili vlast. Srbi u Hrvatskoj znatno su više bili vezani uz komunističku stranku, pa su izbornim rezultatima izgubili na razini političke identifikacije i na razini identifikacije s političkom vlašću, te ih i to usmjerava na otpor prema novoj vlasti u Hrvatskoj.

JNA je bila komunistička. Kad je demokratizacijom komunistička partija trebala izići iz JNA, pripadnici vrha te armije organiziraju svoju političku stranku: SK — pokret za Jugoslaviju. Cilj ove stranke je očuvanje socijalizma i Jugoslavije. Ona je protiv "trulog Zapada", pa ističe parolu: "Bolje grob nego euro-rob". Potom pokreću JNA u agresiju na Sloveniju, Hrvat-

sku i Bosnu i Hercegovinu. U Srbiji i Crnoj Gori veći je otpor demokratizaciji. Zato tamo kasnije dolazi do višestranačkih izbora na kojima pobjeđuju socijalisti. Socijalistička vlast u ostatku Jugoslavije najprije uz pomoć JNA, zatim organiziranjem “dobrovoljaca” oružano pomaže “ugroženu braću” u borbi protiv demokratski izabrane “fašistoidne vlasti u Hrvatskoj”.

Tablica 2. Pregled političke identifikacije sudionika rata u Hrvatskoj

Sudionici u ratu	Politička identifikacija
Hrvati	Građanska
Srbi u Hrvatskoj	Socijalistička
JNA	Socijalistička
Srbijanci	Socijalistička
Crnogorci	Socijalistička

Ratne prilike i dugo razdoblje totalitarizma smanjili su razlike u političkoj identifikaciji. To je nepovoljno utjecalo na političku toleranciju i kritičnost svih sudionika u ratu. Istraživanja su pokazala da je politička tolerancija i kritičnost manja u manje razvijenim područjima (Šiber, 1990., 31). Iz tih područja su sudionici rata protiv Hrvatske, pa je i to došlo do izražaja u ovom ratu. Smanjivanjem ratnih opasnosti povećava se uloga političke identifikacije, što dovodi do diferencijacije političkih stranaka koje su se zasnivale pretežno na nacionalnom programu. Diferencijacijom će se povećavati politička tolerancija i kritičnost koja će smanjivati vjerojatnost ratnog sukoba. Zato pritisak međunarodne zajednice na demokratizaciju unutar neke zemlje ne mora uvijek značiti miješanje u unutrašnje stvari.

1.3. Identifikacija s političkom vlašću

Ova dimenzija govori o odnosu građana prema vlasti. Taj odnos ovisi o nacionalnoj i političkoj identifikaciji, ali građani jednake nacionalne i političke orijentacije ne moraju biti jednako zadovoljni s radom vlasti u državi. U demokratskim zemljama kad dođe do promjena stranke na vlasti ne dolazi do velikih promjena u načinu političkog djelovanja, pa se promjenom vlasti bitno ne mijenja odnos prema vlasti. U demokratskim društvima na vlast se dolazi i s nje odlazi propisanom demokratskom procedurom. Demokrati ne moraju prihvaćati demokratski izabranu vlast, ali moraju prihvaćati demokratsku proceduru. Prema tome, ako je demokratski izabrana vlast, poštuju je zbog podrške većine i onda kad se osobno s njom ne slažu. Ako je žele promijeniti, djeluju na javnost tako da ona uskrati većinsku podršku takvoj vlasti.

U bivšoj Jugoslaviji vlast je u ratu osvojena, a ne demokratski izabrana. Zato na prvim demokratskim izborima ta vlast nije dobila većinsku

podršku kod većine jugoslavenskih naroda. Slovenci, Hrvati, Muslimani i Makedonci nisu podržavali jugoslavensku vlast. Zato nakon demokratskih izbora dolazi do proglašavanja novih država. Ti narodi nisu podržavali ni političku identifikaciju, pa u novoosnovanim državama socijalisti gube vlast. Srbi i Crnogorci su na izborima podržali vlast Jugoslavije i u nacionalnoj i u političkoj identifikaciji, te ostaju u ostatku države koji zadržava ime Jugoslavije i socijalističku političku orijentaciju.

Nije problem u tome što su se Srbi i Crnogorci identificirali s Jugoslavijom i socijalizmom i što su ostali u socijalističkoj Jugoslaviji. Nije problem ni u tome što oni žele da i ostali narodi budu u toj i takvoj Jugoslaviji. Problem je što se njihova želja razlikuje od želje drugih naroda i što su oni svoju želju htjeli silom nametnuti ostalim narodima. Dok su svi ti narodi bili u zajedničkoj državi, taj se cilj ostvarivao silom državne represije, a kad su ti narodi proglasili svoje države, taj su cilj Srbi i Crnogorci pokušali ostvariti pomoću oružane agresije.

Tablica 3: Povjerenje naroda bivše Jugoslavije u republičku i centralnu vlast

Narodi	Vlast	
	Republička	Centralna
Slovenci	+	-
Hrvati	+	-
Muslimani	+	-
Makedonci	+	-
Srbi	+	+
Crnogorci	+	+

1.4. Politička participacija

S obzirom na sudjelovanje u političkim procesima, Verba (1963.) razlikuje tri tipa političke kulture:

1. župljanski (parochial)
2. podanički
3. građanski ili participativni.

Prva su dva karakteristična za nedemokratske političke sustave, a treći obilježava demokratske sustave. Prvi karakterizira interes i sudjelovanje na lokalnoj razini. Drugi obilježava pasivnost i podložnost građana, ideološku odanost vrijednostima, vođama. Treći pragmatički evaluiraju probleme s obzirom na njihova pragmatička značenja, a ne u okviru ideoloških vrijednosti.

Općenito bi se moglo kazati da je zbog dugog vremena provedenog u totalitarizmu kod svih sudionika u ratu prisutna podanička kultura, a slabo

razvijena građanska politička kultura. Međutim, postoje značajne razlike među sudionicima u ratu i te su se razlike očitovale uoči rata i u tijeku njega. Na prvim višestranačkim izborima Hrvati se ne odlučuju za ideologijske vrijednosti prošlog sustava. Rezultati izbora u Hrvatskoj su pokazali da Hrvati svoju pragmatičku evaluaciju vide izvan Jugoslavije i izvan socijalizma u vlastitoj, samostalnoj i demokratskoj državi. Isto tako su rezultati izbora pokazali da su Srbi u Hrvatskoj, Srbijanci, Crnogorci i JNA ostali u okviru starih ideologijskih vrijednosti, opredijelivši se za socijalističke stranke i Jugoslaviju. Teško je u tom izboru osporiti i elemente pragmatičke evaluacije, jer je Jugoslavija pored ideologijske vrijednosti, bila i korisna onima koji su se za nju odlučili. Međutim, opredjeljenje za socijalizam u njegovu sumraku govori o nedostatku pragmatičke evaluacije onih koji ratuju protiv Hrvatske.

Tablica 4. Politička participacija sudionika u ratu

Sudionici u ratu	Tip političke kulture
Hrvati	Građanska ili participativna
Srbi u Hrvatskoj	Podanička, župljanska (parochial)
Srbijanci	Podanička
Crnogorci	Podanička
JNA	Podanička

Prema tome, u svim dimenzijama političke kulture kako ju je definirao Verba (1963.) postoje razlike između Hrvata i ostalih sudionika u ratu. Razlika u nacionalnoj identifikaciji naroda koji su živjeli u okviru bivše Jugoslavije u okolnostima raspadanja socijalizma dovela je do raspada Jugoslavije. Razlika u političkoj identifikaciji podržala je i pospješila raspad autoritarne Jugoslavije slično kako se je raspadala patrijarhalna porodica, od zapada prema istoku (Erlich, 1964.).

Nakon demokratskih odluka o osamostaljivanju zapadnih republika dolazi do oružanog suprotstavljanja tim odlukama onih koje obilježava autokratska politička kultura, podaničkog tipa, stočarsko-plemenskog modela. Prema tome, razlike u političkoj kulturi dovele su do rata na prostoru bivše Jugoslavije, one su utjecale na intenzitet i tijek toga strašnog ratnog sukoba što je bio potenciran još nekim razlikama u kulturi koje nitko ne spominje u području političke kulture. Te su razlike u pripadanju civilizacijskom krugu, kulturnom modelu, vjeri, jeziku i pismu.

Sasvim sigurno na tako malom prostoru nigdje ne postoje tako velike razlike u osnovnim kulturnim obilježjima. Te razlike nisu nastale kao inačice unutar jednog civilizacijskog kruga, već su posljedica civilizacijskog sukoba koje su najčešće obilježavali ratni sukobi koji su urezivali elemente istočne civilizacije u tkivo zapadne, pomičući granicu prema zapadu, svodeći Hrvatsku na ostatke ostataka, pretvarajući Balkan u bure baruta.

Zato su na ovim prostorima često izbijali ratovi koji su prijetili proširenjem. Tu je započeo i Prvi svjetski rat koji završava stvaranjem nesretne Jugoslavije nespretnim spajanjem istočne i zapadne civilizacije.

Tablica 5: Ostale razlike u kulturi sudionika u ratu

Sudionici u ratu	Civilizacijski krug	Kulturni model	Vjera	Jezik	Pismo
Hrvati	Zapadni	Zadružni	Katolička	Hrvatski	Latinica
Srbi u Hrvatskoj	Istočni	Plemenski	Pravoslavna	Srpski	Ćirilica
JNA	Istočni	Plemenski	Pravoslavna	Srpski	Latinica
Srbijanci	Istočni	Plemenski	Pravoslavna	Srpski	Ćirilica
Crnogorci	Istočni	Plemenski	Pravoslavna	Srpski	Ćirilica

Stvaranjem Jugoslavije balkanski su narodi završili kao rogovi u vreći s kobnim posljedicama, koje su počele ubojstvom hrvatskih predstavnika u beogradskoj skupštini 1928., Jasenovcem i Bleiburgom u Drugom svjetskom ratu i svim strahotama što ih je donio ovaj rat. I pored toga neki i dalje podržavaju koncepciju po kojoj bi produžili agoniju naroda na Balkanu stavljajući ih u nekakvu novu vreću. Oni neće, ili ne mogu shvatiti, ono na što je senzibilitet nobelovca Ive Andrića davno upozorio kada je kazao, kako ga zvonici katoličke i pravoslavne crkve i minaret džamije podsjećaju na tri noža koja strše u nebo. U ovom se ratu ti noževi okrenuli jedan prema drugom tako da u ratu u Hrvatskoj ima elemenata i vjerskog rata, što se vidi iz velikog broja rušenja sakralnih objekata. I ostale su se kulturne razlike očitovale u ratnom sukobu, pa ga pored velikog intenziteta razaranja obilježava veliki obuhvat i intenzitet destrukcije koja obuhvaća i kulturocid.

Na osnovi obilježja rata i onih koji ga vode mogli bismo zaključiti da je rat u Hrvatskoj imperijalistički rat Srbije uz pomoć Srba u Hrvatskoj, JNA i Crne Gore protiv Hrvatske, jer se vodio na prostoru Hrvatske u kojem su okupirana i područja s većinskim hrvatskim pučanstvom, a napadnuti su i oni dijelovi gdje Srba uopće nema (Dubrovnik).

Na osnovi obilježja političke i ostale kulture mogli bismo reći da ovaj rat, osim spomenutog, ima obilježja civilizacijskog sukoba, ideologijskog rata, građanskog rata, sukoba kulturnih modela i sl., koji proizlaze iz nepreglednog mnoštva razlika sudionika u ovom ratu. Sve je to pridonosilo, za mnoge neshvatljivom, intenzitetu ovoga ratnog sukoba što se očitovalo u ogromnom razaranju kuća, crkava i spomenika kulture, progona, masakrima, silovanjima i pljačkama. To, dakako, nije posljedica samo primitivizma na brdovitom Balkanu, već je to posljedica velikih razlika koje su se kroz ratne sukobe urezale u tkivo različitih civilizacija i nepromišljenog pokušaja ujedinjavanja tih razlika u zlosretnu Jugoslaviju.

U analizi političke kulture i drugih obilježja kulture mogli smo uočiti velike razlike između Hrvata i onih koji su ih napali. Isto tako upada u oči velika sličnost među agresorima. Stoga ćemo to prikazati u zajedničkoj tablici razvrstavajući sudionike rata u Hrvatskoj u agresore i žrtve. Agresori su Srbi u Hrvatskoj, JNA, Srbijanci i Crnogorci. Žrtve su Hrvati.

Tablica 6: Razlike u kulturnim obilježjima između žrtve i agresora

Kulturna obilj.	Žrtve	Agresora
Civilizacija	Zapadna	Istočna
Vjera	Katolička	Pravoslavna
Jezik	Hrvatski	Srpski
Pismo	Latinica	Ćirilica
Kulturni model	Zadružni	Plemenski
Domoljublje	Hrvatsko	Velikosrpsko Jugoslavensko
Rodoljublje	Hrvatsko	Srpsko Crnogorsko
Politička iden.	Građanska	Socijalistička
Odnos prema jugosl. vlasti	-	+
Odnos prema hrvat. vlasti	+	-
Tip pol. kulture	parcipativni	podanički

Iako postoje razlike u objektivnim obilježjima između Srba u Hrvatskoj, JNA, Srbijanaca i Crnogoraca politička im je kultura slična i ona je bila presudna u izboru strane i ponašanju u ovom ratu.

2. Politička kultura i rat u Bosni i Hercegovini

Bosna i Hercegovina treća je država po redosljedu, ako krenemo od zapada prema istoku na prostoru bivše Jugoslavije. Ona je treća po redu proglasila svoju samostalnu državu. Bosna i Hercegovina je područje bivše Jugoslavije s najvećim kulturnim razlikama. Ona je područje i s najvećim ratnim sukobima. Rat u Bosni i Hercegovini ima sličnosti s ratom u Hrvatskoj, ali razlika u intezitetu uzrok je da se te sličnosti teško mogu primijetiti. To, dakako, ne znači da ne postoje i određene razlike.

Nakon proglašenja samostalnosti države Bosne i Hercegovine rat su počeli bosanski Srbi koji nisu htjeli prihvatiti razdvajanje od ostatka Jugoslavije. Kao i u Hrvatskoj, u tome im pomaže JNA, Srbija i Crna Gora. Moglo bi se zaključiti kako je pravo bosanskih Srba da se odvoje i priključe komu žele te da je riječ o oslobodilačkom ratu bosanskih Srba. Tako to bosanski i ostali Srbi i tumače. Međutim, činjenice upućuju na druge zaključke. U Bosni i Hercegovini je 33% srpskog stanovništva, a

osvojili su više od 70% bosansko-hercegovačkog prostora, pa je bilo očevidno da se i ovdje radi o osvajačkom ratu. Osvajači su bosanski Srbi koje pomažu JNA, Srbijanci, Crnogorci i Srbi iz Hrvatske. Napadnuti su najprije Hrvati pa Muslimani u Bosni i Hercegovini. Prema tome, izravni sudionici u ratu na prostorima Bosne i Hercegovine su bosanski Srbi, bosanski Hrvati i Muslimani. U taj rat uključili su se i oni koji su bili uključeni u rat u Hrvatskoj. Budući da smo njih analizirali govoreći o ratu u Hrvatskoj, ovdje ćemo posebnu pažnju posvetiti analizi političke kulture i drugih, za rat relevantnih, kulturnih obilježja konstitutivnih naroda Bosne i Hercegovine: Hrvata, Muslimana i Srba.

Tablica 7: Kulturna obilježja sudionika u ratu na prostoru Bosne i Hercegovine

Kulturno obilježje	Hrvati	Muslimani	Srbi
Civilizacijski krug	Zapadni	Zapadni+istočni	Istočni
Vjera	Katolička	Muslimanska	Pravoslavna
Jezik	Hrvatski	Hrvatsko-srpski	Srpski
Pismo	Latinica	Latinica+ćirilica	Ćirilica
Kulturni model	Zadružni	Zadružni	Plemenski
Domoljublje	B i H Hrvatska	B i H	V. Srbija Jugoslavija B i H ?
Rodoljublje	Hrvatsko	Muslimansko	Srpsko
Politička identifikacija	Građanska	Građanska	Socijalistička
Odnos prema vlasti Jugoslavije	-	- +	+
Odnos prema vlasti BiH	+ -	+	-
Tip pol. kulture	Podanički	Podanički	Podanički

Prvi pogled na ovu tablicu upućuje na velike razlike u kulturnim obilježjima konstitutivnih naroda Bosne i Hercegovine. Pažljivijim pregledom nije teško uspostaviti vezu između izbijanja, tijeka i drugih obilježja rata i kulturnih obilježja sudionika. Pripadanje istočnom civilizacijskom krugu, rodoljublje, domoljublje, odnos prema jugoslavenskoj i bosansko-hercegovačkoj vlasti usmjeravali su Srbe prema Jugoslaviji. Nedemokratski tip političke kulture odredio je način (rat). Srpska agresija je usmjerena najprije prema onima koji se najviše razlikuju, a to su Hrvati koji su protiv jugoslavenske vlasti, za bosansko-hercegovačku, ali ne bilo kakvu vlast, već za onu koja će im osigurati nacionalnu opstojnost i ravnopravnost. Sve što je Srbe usmjeravalo prema Jugoslaviji, Hrvate je odbijalo. Hrvatima je nametnuta agresija, pa u načinu pružanja otpora nisu imali izbora. To ne znači da u njihovu izboru i načinu pružanja otpora ne igra značajnu ulogu i tip političke kulture.

Smatramo da je tip političke kulture autokratski i da se razlikuje od tipa kojeg imaju Hrvati u Hrvatskoj. Na to upućuju istraživanja (Erlich, 1964., Siber, 1990.). Razlog tome je u dugom razdoblju turske okupacije Bosne i Hercegovine (500 godina) koja je podjednako djelovala na tip političke kulture svih naroda Bosne i Hercegovine. Na to upućuje i veliki broj Hrvata iz Bosne i Hercegovine koji su se uključili u Domovinski rat u Hrvatskoj. Dakako, njihovo uključivanje nije toliko određeno tipom političke kulture, koliko drugim obilježjima, osobito nacionalnom identifikacijom.

Posve je normalno da je Muslimanima trebalo više vremena da uvide o čemu se radi. Prije svega, agresija Srba (JNA) htjela se prikriti taktiziranjem prema Muslimanima. Osim toga, kod Muslimana je postojala kriza nacionalne identifikacije. Budući da nemaju nacionalnu državu, lavirali su u domoljublju između Bosne i Jugoslavije zbog muslimanskog korpusa u Sandžaku. Kad su uvidjeli da nacionalnu identifikaciju ne mogu riješiti u ostatku Jugoslavije, odlučili su se za samostalnu Bosnu koja bi bila uređena kao građanska država. Na taj su način kao većinski narod majorizacijom mislili osigurati dominaciju. Zbog toga mijenjaju i ime, pa Muslimani postaju Bošnjaci. Muslimani su se nadali da će oko tog imena okupiti bosanske Hrvate i Srbe koji će biti spremni prihvatiti Bosnu kao građansku državu.

Hrvati i Srbi u Bosni i Hercegovini to ime nisu prihvatili kao nacionalnu identifikaciju, jer su probleme nacionalne identifikacije, barem što se tiče rodoljublja, već davno riješili. Veći broj Hrvata i manji broj Srba u Bosni i Hercegovini, također su se osjećali Bošnjacima s obzirom na domoljublje, ali taj osjećaj nije isključivao njihovu nacionalnu identifikaciju s obzirom na rodoljublje, pa su se zalagali za Bosnu i Hercegovinu kao nacionalnu državu triju konstitutivnih i ravnopravnih naroda: Hrvata, Muslimana i Srba. Većina Srba odbacila je bošnjaštvo u domoljubnom smislu, nastojeći cijelu Bosnu i Hercegovinu priključiti ostatku Jugoslavije. Naišavši na otpor svih Hrvata i većine Muslimana u Bosni i Hercegovini, proglašavaju Republiku srpsku koja je uz pomoć JNA i ostatka Jugoslavije okupirala više od 70% teritorija, iako ih je 33% na području Bosne i Hercegovine. Samo taj podatak dovoljno kazuje da je u Bosni i Hercegovini riječ o imperijalističkom ratu bosanskih i inih Srba za prostor Bosne i Hercegovine, protiv Hrvata i Muslimana. Svi Srbi prostor Bosne i Hercegovine zovu prostor "bivše Bosne i Hercegovine". Zato nakon svakog srpskoga osvajanja slijedi etničko čišćenje Hrvata i Muslimana.

Međutim, Bosna ne bi bila Bosna kad se u njoj ne bi dogodile stvari koje je teško očekivati. U vrijeme agresije Srba na Hrvate i Muslimane izbija rat između Muslimana i Hrvata. Kao što je to teško očekivati, isto tako je teško objasniti, jer i najveće protivnike zajednička opasnost približava. Zbog toga je bilo različitih objašnjenja. Jedni su uzrok sukoba između Hrvata i Muslimana vidjeli u sabijenosti tih dvaju naroda na mali prostor. Poznato je da je 33% Srba sabilo 44% Muslimana i 18% Hrvata

na 30% bosansko-hercegovačkog teritorija. I pored tako drastične situacije, ovaj se sukob ne može objasniti mehaničkim zakonima, iako ih nije moguće sasvim isključiti. Drugi su taj sukob objašnjavali velikim jugoutjecajem na muslimanske oficire. Koliko god je tog utjecaja i bilo, naivno bi bilo time objašnjavati sukob između ova dva naroda. Treći su korijene toga sukoba vidjeli u povijesnom sukobu između muslimana i katolika. Nakon oslobođenja Bosne i Hercegovine od Turaka povijest govori upravo suprotno. Četvrti su uzrok sukoba vidjeli u težnji Hrvata da se pripoje matiči zemlji, izjednačujući ih tako sa Srbima, kao da se Hrvati nisu zajedno s Muslimanima na referendumu izjasnili za samostalnu Bosnu i Hercegovinu, dok Srbi nisu ni izašli na takav referendum. Oni svoje domoljublje ne vezuju uz državu Bosnu i Hercegovinu, već uz veliku Srbiju kojoj bi priključili cijelu ili što je moguće veći dio, kako to oni kažu, "bivše Bosne i Hercegovine".

Da ne nabrajamo još neka objašnjenja, pokušat ćemo to učiniti uz pomoć političke kulture. Sukob između Hrvata i Muslimana nije izazvan razlikama u domoljublju, jer su i jedni i drugi u većini bili za samostalnu Bosnu i Hercegovinu. Međutim, problema je bilo u vezi s rodoljubljem. Muslimani su smatrali da su Hrvati svoju nacionalnu identifikaciju ostvarili osnivanjem samostalne hrvatske države kao nacionalne države, pa u Bosni i Hercegovini ne mogu imati drugu nacionalnu državu. Zato Bosnu i Hercegovinu, po mišljenju Muslimana, treba urediti kao građansku državu. To Hrvati nisu prihvatili, već su htjeli da Bosna i Hercegovina bude država triju konstitutivnih i ravnopravnih naroda. Tek kad to ne bi bilo moguće u Bosni i Hercegovini, govorilo se o soluciji priključivanja dijelova s većinskim hrvatskim stanovništvom matičnoj državi.

Muslimani su nacionalnu identifikaciju Hrvata u Bosni i Hercegovini interpretirali kao identifikaciju s hrvatskom državom, ne razlikujući domoljublje od rodoljublja. Oni su u bošnjaštvu vidjeli svoju nacionalnu identifikaciju kroz domoljublje i rodoljublje. Jednako tako su očekivali od drugih da se identificiraju na isti način. Za Hrvate bi to značilo gubljenje nacionalnog identiteta, pa to nisu prihvatili. Muslimani su to interpretirali kao neprihvatanje države Bosne i Hercegovine, misleći da je postojanje Bosne i Hercegovine moguće jedino kroz unitarno političko uređenje koje će kroz bošnjaštvo objedinjavati domoljublje i rodoljublje. Dio Muslimana je želio unitarnu Bosnu i Hercegovinu, jer to najbolje odgovara muslimanskoj naciji. Tako u nedostatku demokratske političke kulture, u izuzetnim ratnim uvjetima, nesporazumi dovode do neshvatljivog rata između Muslimana i Hrvata koji su istovremeno žrtve srpske agresije.

Prema tome, u Bosni i Hercegovini vodio se imperijalistički rat Srba protiv Hrvata i Muslimana s namjerom da se Bosna i Hercegovina uništi kao država, a prostor te države pripoji velikoj Srbiji. U tijeku toga imperijalističkog rata izbio je i građanski rat između Muslimana i Hrvata oko političkog uređenja države Bosne i Hercegovine. Muslimani su htjeli unitarnu državu, a Hrvati složenu državu koja će im osigurati nacionalnu op-

stojnost. Osim što je riječ o apsurdnom i tragičnom sukobu, rat između Hrvata i Muslimana išao je u prilog Srbima — agresoru kojeg je svijet osudio i prema kojem je uveo gospodarske sankcije. Zbog toga se demokratski dio svijeta, osobito SAD, angažirao kako bi taj sukob zaustavio. Tako dolazi do Washingtonskog sporazuma po kojem će Bosna i Hercegovina biti federalno uređena s perspektivom konfederalnog povezivanja s Hrvatskom. Tim sporazumom prestao je rat između Muslimana i Hrvata, ali rat koji vode Srbi protiv ova dva naroda trajao je i dalje, jer taj se rat vodio za prostor, a ne za političko uređenje Bosne i Hercegovine.

Prema tome, mogli bismo zaključiti da su na prostoru bivše Jugoslavije Srbi vodili imperijalni rat protiv Slovenaca, Hrvata u Hrvatskoj, Muslimana i Hrvata u Bosni i Hercegovini. Srbi u Hrvatskoj i Srbi u Bosni i Hercegovini također se nisu borili za svoja nacionalna prava, već su ratovali za prostor Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Prema tome, bit je toga rata imperijalna, ali on uključuje i druga obilježja koja proizlaze iz spomenutih razlika u pripadanju različitim civilizacijskim krugovima, vjeri i drugim obilježjima kulture, uključujući i političku kulturu. U nedemokratskoj političkoj kulturi sve te razlike pretvorile su se u suprotnosti koje su svaka za sebe i sve zajedno pridonosile surovosti ovog rata.

U Bosni i Hercegovini, u kojoj je imperijalni rat Srba bio najjači, izbio je i građanski rat između Muslimana i Hrvata oko političkog uređenja Bosne i Hercegovine. Zbog nedovoljno izgrađene demokratske političke kulture i jednog i drugog naroda, velike razlike u kulturnim obilježjima u ovom su se ratu pretvorile u suprotnosti koje su dovele do velikih žrtava. Svaki je rat užasan i težak. Na ovim prostorima on je vjerojatniji, užasniji i teži. Teže ga je i zaustaviti i kontrolirati da se ne proširi. Zbog svega toga svijet je postao odlučniji u njegovu suzbijanju.

U zakipjelom "bosanskom loncu" izbio je sukob i između Muslimana. Muslimani iz zapadne Bosne proglašavaju autonomnu pokrajinu, jer se nisu slagali s unitarnom Bosnom i Hercegovinom. Ovom je sukobu pridonio veći broj činitelja kao što su: (1) demokratska politička kultura koja više obilježava zapadne dijelove bivše Jugoslavije, (2) prostorna izoliranost Muslimana zapadne Bosne, (3) zapadna Bosna u vrijeme Turske okupacije bila je posebna pokrajina koja se zvala Turska Hrvatska i (4) na ovom prostoru kasnije je izvršena islamizacija stanovništva. Ipak nakon Washingtonskog sporazuma očekivao se prestanak sukoba između Muslimana zapadne i središnje Bosne. Do toga, na žalost, nije došlo, već dolazi do saveza Muslimana zapadne Bosne i Srba protiv Muslimana iz središnje Bosne.

Osim o vlastoljublju vođa, ovaj sukob govori i o slaboj nacionalnoj identifikaciji Muslimana. Muslimani su mlada nacija koja se nespretno nazvala imenom muslimanske vjere. Zbog toga u posljednje vrijeme Muslimani to ime pokušavaju mijenjati ne baš sretnim prostornim imenom — Bošnjaci. Međutim, na istom prostoru žive Hrvati i Srbi s jasnom etničkom identifikacijom i nejednakom identifikacijom s obzirom na domo-

ljublje. Hrvati se u domoljubnom smislu identificiraju s Bosnom, dok je u Srba ta identifikacija znatno manja.

Zbog toga Srbi tek nakon velikih vojnih poraza "pristaju" na Daytonski sporazum s kojim nisu zadovoljni ni Hrvati ni Muslimani. Iscrpljenim stranama u ratu međunarodna zajednica nameće mir. Vrijednost je ovog mira samo u tome što se ne ratuje. Nakon tolikih zločina i razaranja ne zna se tko je agresor, a tko žrtva. Krivnja se pripisuje ratnim zločincima koji se pronalaze na svim stranama. Svodi se na individualnu krivnju, iako su ratni zločinci ključni ljudi na samom vrhu bosanskih Srba.

I tako se u Bosni izjednačuju strane zbog ratnih zločina, bez obzira na to jesu li oni sustavno vođeni ili su posljedica individualne patologije. Teško se nadati uspješnom rješenju problema tamo gdje se miješaju slučaj i pravilnost. Zato u provođenju mira u Bosni treba više doći do izražaja razumijevanje njezine složenosti od površnosti u pragmatičnom pristupu. Nametnuti mir izvana ne može dugo trajati, ako ne bude prihvaćen iznutra. Iako je nakon Daytonskog sporazuma prestala vatra, u "bosanskom loncu" i dalje kuha.

3. Zaključci

1. Jugoslavija je nastala na prostoru dviju civilizacija, više pod utjecajem vanjskih poticaja nego unutarnjih pobuda. Predstavljala je poslovično složenu državu od šest republika, pet naroda, četiri jezika, tri vjere, dva pisma i jedne partije. Budući da nije bila demokratski ustrojena, održavala se političkom represijom. Kako je politička kultura naroda koji su u njoj živjeli nije podržavala, na prvim višestranačkim izborima Jugoslavija se raspala.

2. Slovenci, Hrvati, Muslimani i Makedonci Jugoslaviju nisu podržavali u nacionalnoj i političkoj identifikaciji, te u identifikaciji s njezinom vlašću. Srbi i Crnogorci podržavali su Jugoslaviju u svim dimenzijama političke kulture, pa su je zbog nedostatka demokratske političke kulture pokušali nasilnim putem očuvati. Obilježja političke kulture dovela su do ratova na prostoru bivše Jugoslavije, odredila im vrstu, intenzitet i tijek.

3. Srbi iz Hrvatske, JNA, Srbijanci i Crnogorci povelili su rat protiv Hrvata s ciljem da veći dio hrvatskog državnog prostora pripoje Srbiji (Jugoslaviji). Prema tome, riječ je o osvajačkom ratu.

4. U Bosni i Hercegovini rat su povelili Srbi iz Bosne i Hercegovine protiv Hrvata i Muslimana s ciljem da se Bosna i Hercegovina u cjelini, ili većim dijelom, priključi Srbiji (Jugoslaviji). Na stranu bosanskih Srba priključili su se Srbi iz Hrvatske, JNA, Srbijanci i Crnogorci. I ovdje se radi o osvajačkom ratu.

5. U jeku osvajačkog rata u Bosni i Hercegovini izbijaju dva građanska rata. Prvi je rat između Hrvata i Muslimana, a drugi je rat Muslimana međusobno. Prvi je uzrokovan različitim željama političkog uređenja Bosne i Hercegovine. Hrvati su željeli da se Bosna i Hercegovina uredi kao složena država ravnopravnih naroda, dok su Muslimani željeli unitarnu državu. I Muslimani zapadne Bosne suprotstavili su se ideji unitarne države koju su zastupali Muslimani centralne Bosne. To dovodi do građanskog rata među Muslimanima.

6. Osvajački rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini uzrokovan je razlikama u nacionalnoj identifikaciji između sudionika u ratu. Druge razlike u kulturnim obilježjima među sudionicima rata povećavale su intenzitet ratnog sukoba.

7. Postoje velike razlike u političkoj kulturi i drugim obilježjima kulture između sudionika u osvajačkom ratu u Hrvatskoj i u osvajačkom ratu u Bosni i Hercegovini. Te su razlike u bivšoj Jugoslaviji uzrokovale političke sukobe, a u vrijeme pada socijalizma dovode do raspada Jugoslavije i rata čija je okrutnost potencirana tim razlikama.

8. Politička kultura odredila je strane u ratnom sukobu. Na strani agresora našli su se pripadnici istočnog civilizacijskog kruga, pravoslavni vjernici, srpskog jezika, ćiriličnog pisma, plemenskog kulturnog modela, srpske i crnogorske nacionalnosti koji žele živjeti u socijalističkoj Jugoslaviji ili velikoj Srbiji i podaničkog su tipa političke kulture. Žrtve agresije pripadaju zapadnom civilizacijskom krugu, katoličke (muslimanske) su vjere, govore hrvatski (hrvatskosrpski), pišu latinicom, zadružnog su kulturnog modela, žele svoju samostalnu, demokratski uređenu državu i participativnog su tipa političke kulture.

9. Unatoč velikoj sličnosti među žrtvama, u Bosni i Hercegovini izbija građanski rat između Muslimana i Hrvata i Muslimana središnje i zapadne Bosne. Uzrokovani su različitim vizijama političkog ustroja Bosne i Hercegovine.

Literatura:

- Almond — Verba, *Civic Culture*, Princeton, New York, 1963.
- Danas*, broj 509., 1991.
- Enciklopedija L. Z.*, broj 1., 1966.
- Enciklopedija L. Z.*, broj 6., 1969.
- Erlich, Vera, *Porodica u transformaciji*, Naprijed, Zagreb, 1964.
- Gadamer, Hans-Georg, *Istina i metoda*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1978.
- Kroeber, A. L., *Anthropology Today*, Chicago, 1957.
- Pye, Lucian — Sidney, Verba, *Political Culture and Political Development*, Princeton, New York, 1965.
- Sokolov, E. V., *Ličnost i kultura*, Prosveta, Beograd, 1976.
- Supek, Rudi, *Psihologija i antropologija*, Nolit, Beograd, 1981.
- Šiber, Ivan, *Politička kultura i autoritarna ličnost*, FPZ, Zagreb, 1990.
- Tomašić, Dinko, "Plemenska kultura i njeni današnji ostaci", *Društvena istraživanja*, broj 6. 1993.
- Vujević, Miroslav, "Nacionalni osjećaj", *Politička misao*, broj 3-4., 1995.
- Vukosavljević, Sreten, *Pisma sa sela*, Sociološka biblioteka, Beograd, 1962.
- Županov, Josip, "Aktualnost Tomašićeve sociologije", *Društvena istraživanja*, broj 6., 1993.

Miroslav Vujević

*POLITICAL CULTURE AND THE WAR IN
CROATIA AND BOSNIA AND HERZEGOVINA*

Summary

The author points up the proverbial complexity of Yugoslavia and the inadequacy of its political structure, made up of six republics, five peoples, four languages, three religions, two alphabets, and one party. That is why the subjective orientations of its peoples went counter to its existence, leading to its disintegration following the first multiparty elections. Serbs and Montenegrins were its partisans and due to a lack of democratic political culture they launched the war for the preservation of Yugoslavia. The properties of the political culture of the peoples living on its territory had acted as trip-wires for that war, defined its form, course and intensity. Due to their national identification with Yugoslavia and insufficient democratic political culture, Serbs and Montenegrins started the war for the territories of Croatia and Bosnia and Herzegovina.

The aggressors belong to the eastern civilisational sphere, speak the Serbian language, write in the Cyrillic alphabet, are culturally tribally oriented, want to live in Yugoslavia and Greater Serbia which would be socialist, and are adherents of repressive types of political culture. The victims belong to the western civilisational sphere, they are Catholics and Moslems, speak Croatian (Croato-Serbian), write in the Latin alphabet, are culturally communally oriented, and favour the participatory political culture.

During the Serbian and Montenegrin aggression, two civil wars erupted in Bosnia and Herzegovina: (1) between the Muslims and the Croats and (2) between the Muslims. The participants of this war all swear their allegiance to the state of Bosnia and Herzegovina, but differ in their visions of its political structure. The Moslems wish for a unitarian state of Bosnia and Herzegovina, the Croats want it to be a federal state, while the Serbs are against any separate state of Bosnia and Herzegovina.